

Câmi Bey (Baykurt) (1877- 1949)

Câmi Bey (BAYKURT)

Abdülkadir Câmi Baykurt, Osmanlı Devleti'nin son dönemine tanıklık etmiş, Millî Mücadelenin başarısı için önemli görevler üstlenmiş, benimsediği fikir ve görüşler doğrultusunda siyasî faaliyetlerde bulunmuş bir Türk aydınıdır. Asker ve siyaset adamı olan Baykurt, yaşamı boyunca askerî faaliyetlerinden çok siyasî faaliyetleri ile ön plana çıkmıştır. Akademik camia kendisini, 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) olarak tanımakta, Milliyetçilikten sosyalizme uzanan düşünce yapısı ile tezatları içinde barındıran tarihî bir karakter olarak bilmektedir. II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet, erken Cumhuriyet ve çok partili sisteme geçiş dönemlerinde siyaset sahnesinde rol alan Câmi Bey, bu dönemlerde mevcut iktidarlara muhalif bir tavır sergilemiştir. Asker ve siyasetçi kimliğinin yanı sıra öğretmen, çevirmen, yazar ve gazeteci gibi özellikleri olan çok yönlü bir aydındır. Bu açıdan da Osmanlı'nın son devri ve erken cumhuriyet döneminde yaşamış Türk aydınının genel bir portresini yansıtmaktadır.

Abdülkadir Câmi Baykurt, 1877 yılında İstanbul'un Süleymaniye semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Süvari Birinci Ferik Çankırlı Mehmet Münir Paşa, annesi Ayşe Hanım'dır. Asıl adı Abdülkadir olan Câmi Bey'e "Câmi" ismini, bilgisi ve görgüsü açısından ünlü mutasavvıf Molla Câmi'ye benzettiği için Trablusgarb'ta görevli iken komutanı Müşir Recep Paşa vermiştir. Sonrasında hep bu isimle çağrılmış, kendisi de bu ismi kullanmıştır. Sırasıyla Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi, Kuleli Askerî İdadisi ve Harbiye Mektebi'nde eğitimini tamamlayan Câmi Bey, 1896 tarihinde Mülazım-ı Sani (Teğmen) olarak Trablusgarb Süvari Alayı'nda görevlendirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar bu bölgede kalarak askerî görevlerinin yanı sıra Gat Kazası Kaymakamlığı gibi idari görevler de üstlenen Câmi Bey, oluşturulan Birinci ve İkinci Osmanlı Mebusan Meclislerine Fizan Mebusu olarak katılmıştır. Câmi Bey'in mebus olarak seçilmesinde hiç şüphesiz askerî ve sivil birçok aydın gibi öğrencilik yıllarından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmalarına katılmış olması önemli bir etkidir. Cemiyetin meclisteki grubunun İttihat ve Terakki Fırkası olarak kabul edilmesiyle Câmi Bey de fırkanın bir üyesi olmuştur. İlk yıllarındaki bütünlüğü sürdüremeyen fırkadan zaman içinde ayrılmalar ve gruplaşmalar olmuştur. Câmi Bey de Nisan 1910'da partisinden istifa ederek muhalif safta yer almıştır. Siyasî faaliyetlerini öncelikle *Hizb-i Terakki Grubu*'nun içerisinde yürütmeye çalışmış sonrasında ise 5 Eylül 1912'de kurulan

dönemin ilk milliyetçi partisi olan *Millî Meşrutiyet Fırkası*'nın çalışmalarına katılmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında orduya çağrılan Câmî Bey, İzmir bölgesinde Askerî Sansür Müfettişliği görevini üstlenmiştir.

Câmî Bey'in Türk siyasî tarihinde ön plana çıktığı dönem Mütareke Dönemi'dir. Bu dönem aynı zamanda kendisinin, Millî Mücadelenin önderi Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçtiği, Millî Mücadele teşkilatının üst kademelerine kadar yükseldiği ve sonrasında Paşa ile arasının açılarak siyaset sahnesinden uzunca bir dönem çekildiği bir süreçtir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Câmî Bey'in İzmir'deki görevi sona ermiş ve İstanbul'a dönmüştür. Mütareke döneminde İstanbul, muhalefetin yeniden ortaya çıktığı bir yer olmuştur. II. Meşrutiyet döneminden beri İttihat ve Terakki'ye muhalefetiyle tanınan Câmî Bey de dönemin aynı düşüncede siyasi bir figürüdür. Kendisinin bu dönemki faaliyetleri İstanbul ve Ankara eksenli ve kronolojik olarak iki kısımda incelenebilir. Bunun nedeni onun siyasî fikirlerinde meydana gelen değişmelerdir. Mütareke şartları gereğince başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin birçok yeri İtilaf Devletleri'nin işgali altındadır. Azınlıklar isyanlar çıkartmakta, asayiş sorunlarını bahane ederek İtilaf Devletleri'nin müdahalesini sağlamayı amaçlamaktadır. Daha da önemlisi devletin geleceği ile ilgili kararlar alacak olan Osmanlı Sarayı ve Hükümeti İngilizlerin kontrolü altındadır. Tüm bu ağır şartlar altında Türk aydınının kafasında henüz Millî Mücadele fikri şekillenmediği için bireysel çabalar ve küçük siyasî gruplaşmalar dikkat çeken siyasî hareketlerdir. Câmî Bey'in de İstanbul'daki ilk faaliyetleri bu türden çabalar olarak gösterilebilir. Ancak daha sonra Erzurum ve Sivas kongreleriyle tüm yurda yayılan Millî Mücadele hareketine Câmî Bey de katılmış ve Ankara merkezli bir yaklaşım sergilemiştir.

Câmî Bey'in İstanbul merkezli ilk faaliyeti, Birinci Tevfik Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığı görevine getirilmesidir. 6 Ocak 1919 tarihinde bu göreve tayin olan Câmî Bey'in görev süresi kısa sürmüştür, 13 Ocak'ta kurulan İkinci Tevfik Paşa Hükümeti'nde aynı görevi sürdürmek istememiş ve istifa etmiştir. Müsteşarlık görevinden sonra Câmî Bey, Bekir Sami Bey (Kunduh) ve Kara Vasıf Bey gibi dönemin önde gelen isimleri ile görüşmeler yaparak Wilson Prensipleri'nden hareketle Türklerin, çoğunlukta oldukları yerlerde istiklallerini kazanacaklarını düşünmüşlerdir. Ancak bu düşüncenin hayal olduğunu ispat edecek gelişmeler de gecikmeyecektir. Mütareke sonrası İzmir'in işgal edileceği haberlerinin duyulması üzerine Müslüman ahali, 23 Kasım 1918 tarihinde İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Câmî Bey de cemiyetin çalışmalarına İstanbul'da iken, Şubat 1919 sonlarında katılmış ve düzenlenen kongrede cemiyetin Kâtib-i Umumisi seçilmiştir. Cemiyetin çalışmaları arasında İzmir'de bir kongre düzenlenmesi, cemiyet için para toplanması ve İtilaf Devletleri'ne protesto telgrafları çekilmesi gelmektedir. Tüm bu çabalar bir netice vermemiş ve İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Mütareke sonrası yurt genelinde başlayan işgaller ve özellikle İzmir'in işgali, Türk aydın ve idarecilerini büyük bir endişeye düşürmüştür. Bunlar, devleti bu kötü gidişattan kurtarmak amacıyla çeşitli kurtuluş yolları aramışlar ve bir takım reçeteler önermişlerdir. Güçlü bir devletin desteğini ve yardımını sağlamak da bu öneriler arasındadır. "Manda ve Himaye Meselesi" olarak adlandırılan ve aydınlarca bir kurtuluş reçetesi olarak sunulan bu yaklaşım Câmî Bey tarafından da desteklenmiştir. Câmî Bey'in bu doğrultudaki faaliyetleri 4 Mayıs 1919'ta, kendisinin de kurucuları arasında olduğu Millî Ahrar Fırkası çatısı altında gerçekleşmiştir. Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'nin manda ile ilgili maddesine dayanılarak Yakın Doğu'daki mandalar konusunu incelemek üzere bölgeye King-Crane Heyeti olarak adlandırılan bir Amerikan heyeti gönderilmiştir. Heyet, 31 Temmuz 1919'da Beyoğlu'ndaki Amerikan Elçiliği'nde Türk siyasî temsilcileriyle görüşmüştür. Görüşmeye Millî Ahrar Fırkası Kâtib-i Umumisi sıfatıyla katılan Câmî Bey, manda ve himaye konusunda partisinin Amerika'dan taraf olduğunu belirtmiştir. Câmî Bey partisi adına bu açıklamayı yaparken ayrıca bizzat kendisinin de Amerikan mandasını istediğini gösteren kaynaklar mevcuttur. Halide Edip (Adivar) ve Kara

Vasif Bey'in 10 Ağustos 1919 tarihli Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri mektuplarda İstanbul'da Amerikan mandasının kabul edilmesini isteyen aydınlar arasında Câmî Bey'in de adı zikredilmektedir. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, Câmî Bey'e ve adı geçen diğer isimlere, Amerikan Heyeti'yle görüşmelerinden çok önce, 21 Haziran 1919'da Millî Mücadelenin önemini vurgulayan, vatanın bağımsızlığına dikkat çeken mektuplar yazmıştır. Câmî Bey, İzmir Müdafaa-i Hukuk Osmaniye Cemiyeti'nde vatanın kurtuluşu için Millî Mücadele yanlısı bir tavır sergilerken, Millî Ahrar Fırkası çatısı altında ise manda ve himaye yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu durum 1919'un sonlarına kadar Câmî Bey'in aklında her iki kurtuluş yolunun da bulunduğunu göstermektedir. Bu ikilik, Mütareke döneminde çoğu aydının zihnini meşgul etmiştir. Ancak Câmî Bey'in Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne katılması, millî mücadele fikrinin netlik kazanması ve Ankara merkezli faaliyetlerde bulunmasında dönüm noktası olmuştur.

Câmî Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Aydın Sancağı'ndan mebus seçilmiştir. Meclisin çalışmalarına katılmadan önce Heyet-i Temsiliye'nin çağrısına uyarak Ankara'ya gitmiş, Mustafa Kemal Paşa ile ilk görüşmesi burada olmuştur. Ankara'da yapılan görüşmelerde Câmî Bey "Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesine göre, çeşitli devletlerin yardım önerileri olursa bu önerileri kabul etmememiz gerektiği" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu ifadelerden hareketle Câmî Bey'in, Amerikan mandası fikrinden vazgeçtiği, Millî Mücadeleyi benimsediği görülmektedir. 12 Ocak 1920'de açılan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Misak-ı Millî'yi kabul edip 17 Şubat 1920'de tüm dünyaya duyurması üzerine İtilaf Devletleri İstanbul'u, 16 Mart 1920 resmen işgal etmiş ve Meclisi basarak o esnada mecliste bulunan mebusları tutuklayarak Malta'ya sürgün göndermişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Millî Mücadele yanlısı mebuslar için artık İstanbul'da kalmanın bir anlamı kalmamıştır. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye namına bir genelge yayınlayarak Ankara'da olağanüstü bir meclisin toplanacağını, İstanbul'da dağılmış olan mebusların da bu meclise katılabileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Câmî Bey, Halide Edip ve Doktor Adnan (Adıvar) çifti ile birlikte yola çıkarak zor şartlar altında 2 Nisan 1920 akşamı Ankara'ya ulaşmıştır. Câmî Bey, Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan ve Miralay İsmet ile birlikte açılacak yeni meclisin hazırlığını yapmıştır. Câmî Bey'in Ankara'ya ilk gelen isimlerden olması ve meclisin açılışı için yaptığı çalışmalar Millî Mücadele kadrosu içinde hızla yükselmesine olanak sunmuş ve 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi'nin ilk yürütme organı olan İcra Vekilleri Heyeti'nde Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) olarak yer almasını sağlamıştır. Câmî Bey'in görevi dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda birçok zorluklar taşımaktadır. İç isyanlar ve Yunan işgal kuvvetlerinin ilerleyişi nedeniyle Mecliste heyecanlı anlar yaşanmakta, İcra Vekilleri Heyeti'nin icraatlarına sert eleştiriler yapılmakta, Dâhiliye Vekâleti de bundan nasibini almaktadır. Eleştirilerin yoğunlaştığı bir dönemde Câmî Bey görevinden 13 Temmuz 1920'de istifa etmiştir. İstifasında, içinde bulunulan kötü durumdan tek sorumlu olarak Dâhiliye Vekâlet'inin gösterilmesi ve eleştiriler karşısında Meclis'in ve aynı zamanda İcra Vekilleri Heyeti'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine destek olmaması etkili olmuştur. İstifasından sonra Câmî Bey, milletvekilliği üzerinde kalmak üzere 4 Eylül 1920'de Roma'ya Ankara Hükümeti'nin siyasî temsilcisi olarak gönderilmiştir. Buradaki görevi Ankara Hükümeti'nin sesini Avrupa'ya duyurmak, Batı kamuoyunda Türkiye hakkında çıkan haberleri Ankara'ya iletmek ve Millî Mücadele için gerekli her türlü askerî malzemenin teminini sağlamaktır. Temsilciliği döneminde Londra Konferansı'na Ankara Heyeti'nin delegeleri arasında katılan Câmî Bey, Malta'da tutuklu bulunan Türk esirlerinin kurtarılmasında da önemli görevler üstlenmiştir. Millî Mücadele döneminde Câmî Bey'in düşünce yapısında da bir takım dönüşümler gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyetten beri milliyetçi ve liberal fikirler çerçevesinde siyasî faaliyetlerde bulunan Câmî Bey, bu dönemde Bolşevik fikirlerden etkilenmeye başlamıştır. 1920'lerden itibaren siyasî çabalarına yön veren sosyalizm hakkındaki görüşleri dikkat çekicidir. İslamiyet ile sosyalizm arasında benzerlikler olduğunu iddia etmekte, din yoluyla bu ideolojinin halka benimsetilebileceğini düşünmektedir. Bu yönüyle son dönem siyasi ve fikri açıdan ifade edilen

İslamî sosyalizm akımının erken bir temsilcisi olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda bir takım faaliyetlerde bulunduğu birçok kaynakta belirtilmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden desteği çekmesinde onun düşünce yapısında meydana gelen bu değişiklikler olduğu da ileri sürülmüştür.

Câmi Bey Roma'dan İstanbul'a Millî Mücadele zaferle sonuçlandıktan sonra 1923 yılında dönmüş ve bu tarihten sonra 1945 yılına kadar siyasetten uzak kalmıştır. 1924 yılında *Mihrab Dergisi*'nde küçük hikâye tarzı yazılar yazmış, 1929-1931 yılları arasında Erenköy Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Aynı yıllarda çevirmenlik de yapan Câmi Bey, *Tevrat* ve *İncil*'in Türkçe'ye çevrilmesinde ve İngilizce-Türkçe Redhouse sözlüğün gözden geçirilip tekrar yayınlanmasında katkıları olmuştur. 1934 yılında İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından yayınlanan *Yeni Adam Dergisi*'nde dış politika ile ilgili yazılar yazmıştır. Câmi Bey, 1940-1944 yılları arasında Robert Kolej'de Tarih öğretmenliği yapmış, 1942'den itibaren oğlu Vedat Baykurt ile birlikte Fransızca akşam gazetesi olan *La Turquie*'yi çıkartmıştır. Câmi Bey, çok partili hayatın başladığı 1945 yılından ölümüne kadar sol camiada aktif bir yazar ve siyasetçi olarak öne çıkmıştır. Sol görüşlü bir parti kurmayı düşünmüş ve bu teşebbüs öncesinde partinin yayın organı olarak görev yapacak *Yeni Dünya Gazetesi*'ni 1 Aralık 1945 tarihinde Sabahattin Ali ve Esat Adil Müstecaplıoğlu ile birlikte çıkartmıştır. Bu gazete ile aynı gün yayın hayatına başlayan *Görüşler Dergisi*'nin yazar kadrosunun içinde yer aldığı gibi *Dikmen Dergisi* ve *Tan Gazetesi* gibi sol eğimli yayın organlarında da siyasî içerikli yazıları yayınlanmıştır. Kamuoyunda *Tan Olayları* olarak bilinen 4 Aralık 1945'te yaşanan hadiseler neticesinde Câmi Bey'in yazılarının yayınlandığı gazete ve dergilerin yayın hayatı sona ermiştir. 5 Eylül 1945 tarihinde *Tan Gazetesi*'nde kaleme aldığı "Münevver Sınıfın Tarihi Rolü" başlıklı yazısı nedeniyle Şubat 1946'da tutuklanan Câmi Bey'in, yazısında TBMM ve Hükümete hakaret ettiği iddia edilmiştir. Yapılan yargılama sonucunda 10 ay hapis cezası almış ancak Yargıtay'ın bu kararı bozmasından sonra tutukluluk hali sona ermiştir. Câmi Bey, bu dönemde son olarak, *İnsan Hakları Cemiyeti* adıyla bir dernek kurmak için çalışmalarında bulunmuştur. 17 Ekim 1946'da kurulan derneğe başkan olarak Câmi Bey'in yakın arkadaşı Mareşal Fevzi Çakmak seçilmiştir. Derneğin diğer önemli üyeleri ise Sabiha ve Zekeriya Sertel çifti, Tevfik Rüştü Aras ve Kenan Öner'dir. Ancak cemiyet, hükümet ve basının eleştirileri sonucunda önemli bir faaliyet göstermeden dağılmıştır.

4 Kasım 1949'da vefat eden Câmi Bey, yakın dönem Türk siyasî tarihinde adı pek duyulmamasına karşın faaliyetleri ve tezatları barındıran düşünce yapısı ile dikkat çeken bir isimdir. Osmanlı Devleti'nin dağılmasına engel olmak için askerî ve siyasî mücadeleye atılan, yeni Türkiye devletinin temellerinin oluşumunda önemli katkıları olan, inandığı fikir ve görüşler uğrunda siyaseten arka plana düşmeyi göze alabilen bir şahsiyettir. Öğrencilerinin anlatımıyla üç-dört dil bilen, genel kültürü yüksek, sosyal bilimlerin birçok alanında yeterli bilgiye sahip, öğrencileriyle iletişimi sağlam, özverili bir öğretmendir. 1930'lu yıllarda dış politika ile ilgili kaleme aldığı yazılarda II. Dünya Savaşı'nın yakın bir zamanda çıkabileceğini tahmin ettiği gibi savaşın gidişatı hakkında gerçekleşen öngörülerini de olmuştur. Câmi Bey, kaleme aldığı hatıraları, kitaplaştırılan gazete yazıları, tercümelere ve telif eserleri ile başta yakın dönem Türk siyasî tarihi, Osmanlı coğrafyası, dinler tarihi ve Hıristiyan Türkler hakkında araştırma yapanlar için önemli bir yerde durmaktadır.

Erdal YILMAZ

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip, **Türkün Ateşle İmtihani**, Özgür Yayınları, İstanbul 2004.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1986.

- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul 1976.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt I-II, Maarif Vekaleti, İstanbul 1960.
- AYIŞIĞI, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK Basımevi, Ankara 2004.
- BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, Cilt V, Baha Matbaası, İstanbul 1967.
- BAYKURT, Câmî, **Osmanlılığın Âtisi: Dostları ve Düşmanları**, İfham Kütüphanesi, İstanbul 1913.
- BAYKURT, Cami, **Son Osmanlı Afrikası'nda Hayat: Çöl İnsanları, Sürgünler ve Jön Türkler**, Yay. Haz. Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- BAYKURT, Cami, **Trablusgarb'dan Sahra-yı Kebire Doğru**, Nişan Babikyan Matbaası, İstanbul 1910-1911.
- CEBESOY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇELEBİ, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 1999.
- ÇETİN, Nurten, **Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923**, Cilt I-III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- DEMİREL, Meral, "Cami Baykurt", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- ESENER, Mediha, **Geç Kalmış Kitap**, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1999.
- GABBAY, Moris, **Cumhuriyetle Birlikte Büyüdüm**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2013.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Cilt II, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2003.
- NADİ, Yunus, **Kurtuluş Savaşı Anıları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1978.
- NESİMİ, Abidin, **Yılların İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977.
- SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cilt I-II, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.
- SERTEL, Sabiha, **Roman Gibi**, Ant Yayınları, İstanbul 1969.
- ŞİMŞİR, Bilal N., **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt I-III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- YILMAZ, Erdal, **Dört Devirde Bir Muhalif Abdülkadir Câmî Baykurt (1877-1949)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

17/05/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cami-bey-baykurt-1877-1949/?pdf=3738> adresinden erişilmiştir